
IDEEA IMPERIALĂ BIZANTINĂ OGLINDITĂ ÎN TITLUL ȘI ACȚIUNEA POLITICĂ A DOMNILOR ROMÂNI DIN SECOLELE XIV-XVII

Vasile Mărculeț

De-a lungul existenței milenare a Imperiului Bizantin, ideologia politică a statului basileilor a perpetuat, în plan politic și religios, o serie de idei, cu care acesta a sfârșit prin a se identifica. Între acestea se distinge în plan politic, *ideea imperială*.

Dispariția Imperiului Bizantin nu a însemnat însă și dispariția ideilor ideologice imperiale bizantine. Ele vor fi preluate și perpetuate de o serie de moștenitori ai Bizanțului din lumea ortodoxă, în rândul cărora un loc de frunte îl ocupă Țările Române nord-dunărene, Țara Românească și Moldova.

În mediul aulic românesc, conchidea Nicolae Iorga, ideea imperială bizantină și-a găsit o înaltă expresie, atât în „autoritatea de caracter imperial” exercitată de domnii români asupra supușilor lor, cât și în pretinsa origine divină a puterii lor, care considerau că domneau „din mila lui Dumnezeu”¹. De altfel, formula „din mila lui Dumnezeu” se va regăsi în titulatura tuturor domnilor români din spațiul extracarpatic, pe întregul parcurs al Evului Mediu, indiferent de statutul lor politico-juridic internațional.

În același context reținem faptul, semnalat, de altfel, de numeroase surse, că domnii români adoptau la înscăunare numele Ioan-Ioannes (Ἰωάννης), adică „cel ales”, devenit prin prescurtare particula „Io (Ἰώ)”. Având rezonanțe și semnificații imperiale, aceasta se regăsește în titlul domnesc până la începutul secolului al XIX-lea².

Dacă pentru întemeietorii statelor medievale românești, Basarab I, Bogdan I sau Dobrotici nu dispunem de acte interne care să le fi conservat titlul, în faza consolidării statelor și a constituirii instituțiilor acestora, asemenea documente devin tot mai

1 N. Iorga, *Byzance après Byzance*, Bucurest, 1970, p. 132-133; Cf. A. Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, București, 2001, p. 24-39; Cf. A. Ducellier, *Bizantinii. Istorie și cultură*, București, 1997, p. 100; Cf. E. Vârtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în secolul al XVI-lea)*, București, 1960, p. 197-313.

2 Joannes Sommerus Piernensis, *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli*, în Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, editor Traian Diaconescu, Iași, 1998, p. 50-51; *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 77; *Istoria Țării Rumânești de când au descălecat pravoslavnicii creștini [Letopisețul Cantacuzinesc]*, în *Cronicari munteni*, vol. 1, editat de M. Gregorian, București, 1984, p. 80; Cf. D. Ionescu, *Contribution à la recherche des influences byzantines dans la diplomatie roumaine*, „Revue Historique du Sud-Est Européen”, XI, 4-6, 1934, p. 137-139; Cf. I. Bogdan, *Io din titlul domnilor români*, în I. Bogdan, *Scrieri alese*, editor, G. Mihăilă, București, 1968, p. 146-158; Cf. D. Ciurea, *Problema originii și a sensului lui Io din intitulația și subscripția documentelor românești*, „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XXVI, 1943-1944 (1944), p. 83-93; A. Pippidi, *op. cit.*, p. 27-28.

numeroase. Primul act de cancelarie, care s-a păstrat și ni s-a transmis, care conservă formula „domn din mila lui Dumnezeu”, a fost emis de Vladislav I. În privilegiul de comerț acordat negustorilor brașoveni, domnul muntean se intitulează domn „din mila lui Dumnezeu”, la care adaugă și pe cea a regelui Ungariei, ca o recunoaștere formală a suzeranității acestuia: „Dei et regie maiestatis gracia”³. Odată cu denunțarea suzeranității maghiare, în 1374, și formula din titlul domnesc care face referire la ea este eliminată, voievodul muntean, devenind domn doar „din mila lui Dumnezeu (milostij bojiej gospodin)”⁴.

Domnii Moldovei și conducătorii Dobrogei de la sfârșitul secolului al XIV-lea îi vor imita pe omologii lor din Țara Românească asumându-și și ei titulatura de domni „din mila lui Dumnezeu”. Primul domn al Moldovei de la care ni-a păstrat un act în care acesta se intitulează „din mila lui Dumnezeu” a fost Petru II Mușat. Într-un act dat la 1 mai 1384 pentru biserica fraților predicatori din Siret, acesta se intitula „din mila lui Dumnezeu, duce al Țării Moldovei (dei gratia dux Terre Moldavie)”⁵. La rândul său, în împuternicirea dată la 13 mai 1387 solilor săi pentru a participa la negocierile cu autoritățile genoveze din Pera, în vederea încheierii unui tratat de pace, Ivanco al Dobrogei se intitula „din mila lui Dumnezeu, domnul Ivancho (misericordia dei, dominus Juanchus)”⁶.

Numeroase surse documentare și literare, autohtone sau străine, din secolele XIV-XVIII, afirmă explicit sau indirect autoritatea imperială a domnilor români. În secolul al XIV-lea, primul domn român al cărui titlu dă expresie ideii imperiale bizantine este Nicolae Alexandru al Țării Românești. În mai 1359, domnul muntean își asumă titlul, confirmat de autoritățile imperiale de la Constantinopol, de „domn singur stăpânitor” sau „de sine stătător” (αὐθέντης)⁷. În Moldova, Roman I adaugă formulei din titlul domnesc și pe acela de „singur stăpânitor”, în varianta slavonă „samoderjavni”⁸. La fel va proceda la sfârșitul aceluiași secol Ștefan I, care, în corespondența cu Constantinopolul, își va asuma și el titlul de „authentēs”, confirmat de autoritățile bizantine în mai 1395⁹. Două veacuri mai târziu, în inscripția de pe o

3 *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), București, 1977, p. 86-87, nr. 46.

4 *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. I (1247-1500), București, 1975, p. 17-18, nr. 6

5 *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I (1384-1448), București, 1975, p. 1, nr. 1 (DRH, A, I).

6 *Documente privind istoria României. Veacul XIII, XIV și XV. B. Țara Românească (1247-1500)*, București, 1953, p. 34, 296, nr. 24.

7 *Acta Partiaechatus Constantinopolitani*, MCCCXV-MCCCCII, ediderunt Fr. Miklosich, Ios. Müller, tomus I, Vindobonae, MDCCCLX, nr. CLXXI, I-II; *Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)*, vol. IV, București, 1982, p. 196-203, XLV, nr. 9-10 (FHDR, IV).

8 DRH, A, I, p. 2-6, nr. 2-4.

9 *Acta Partiaechatus Constantinopolitani*, MCCCXV-MCCCCII, ediderunt Fr. Miklosich, Ios. Müller,

broderie donată la Muntele Athos, Alexandru Lăpușenau se intitula „singur stăpânitor a toată Moldovlahia (αὐθέντης πάσης Μολδοβλαχίας)”¹⁰.

Ideea imperială bizantină este și mai clar exprimată de urmașul lui Nicolae Alexandru, Vladislav I. Acesta adaugă formulei cunoscute și titlul de „autocrator”, asemenea împăraților bizantini. Pe o icoană de la Marea Lavra de la Muntele Athos, domnul muntean se intitulează „authentēs și autocrator (αὐθέντης κὲ αὐτοκράτωρ) a toată Ungrovlahia”¹¹. Titlul este extins și asupra soției sale Ana, care în inscripția de pe aceeași icoană este numită „autocratorisa (αὐτοκρατορίσα) Ungrovlahiei”¹². De altfel, ideologia imperială a domnului Țării Românești este clar exprimată în documentul unei danii către Mănăstirea Koutloumous din 1369. Precizând motivul pentru care face respectiva danie, Vladislav I precizează ca face acest lucru asemenea celorlalți „domni, sârbi, bulgari, ruși și iberi”, deoarece urmează să-i aducă „acuma și în timpurile ce vor urma slavă în viața de aici”¹³.

Domnii Moldovei își vor imita omologii din Țara Românească. Astfel procedează Alexandru cel Bun la începutul secolului al XV-lea, care pe un Patrafir descoperit în biserica Staraja Ladoga din Rusia se intitulează „autocrator (αὐτοκράτωρ) a toată țara Moldovlahiei și a Parathalasiei”¹⁴. Ca și Vladislav I altădată, domnul Moldovei extinde și asupra soției titlul, astfel că aceasta apare în inscripția dedicată ei ca „autocratorissa (αὐτοκρατορίσσα)”¹⁵. Același titlu de „autocrator (αὐτοκράτωρ) al Ungrovlahiei” îl poartă pe o inscripție de pe principala arcadă a Marii Lavre pusă la anul 7034 [1526] un anume Vladislav, fiul lui Radu voievod¹⁶, foarte probabil, unul și același cu Vladislav III, care a ocupat de trei ori între 1523 și 1525, pentru scurte perioade de timp, tronul Țării Românești.

În secolele XV-XVIII autoritatea de sorginte imperială a domnilor români este remarcată și afirmată în operele lor de numeroși autori autohtoni sau străini, buni cunoscători ai realităților din nordul Dunării de Jos. Astfel, autorul *Letopisețului de când s-a început țara Moldovei*, numit și *Letopisețul anonim al Moldovei*, care încheie redactarea cronicii sale în primii ani ai secolului al XVI-lea, îi acordă lui Ștefan cel Mare titlul de „țar”¹⁷. Cu același titlu apare domnul Moldovei în dedicația în epilogul

tomus II, Vindobonae, MDCCCLXII, nr. CCCCLXXXVIII, II; FHDR, IV, p. 246-247, XLV, nr. 49.

10 A. Pippidi, *op. cit.*, p. 29.

11 N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țerile noastre*, „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXVI, 1913-1914 (1914), p. 459.

12 *Ibidem*, p. 460.

13 FHDR, IV, p. 280-281, nr. XLVI.

14 Apud C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399-1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984, p. 151.

15 Apud *Ibidem*.

16 N. Iorga, *Muntele Athos*, p. 460.

17 *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI* publicate de Ion Bogdan, editate de P.P. Panaitescu,

Tetraevanghelului dăruit Mănăstirii Humor¹⁸, precum și într-o însemnare de pe un *Octoih* slavon, publicată de Ion Bogdan¹⁹. De altfel, însăși căsătoria domnului Moldovei cu principesa de origine bizantină, Maria de Theodoro-Mangop, cu dublă descendență imperială din Paleologii bizantini și Asanii bulgari, aducea, nu atât un spor de putere, cât prestigiu internațional domniei, având o însemnată semnificație politică²⁰.

În perioada secolelor XVI-XVII, trei domni au ilustrat în cel mai înalt grad, după părerea noastră, ideea imperială bizantină în Țările Române. Primul dintre ei a fost Neagoe Basarab (1512-1521), al doilea a fost Despot vodă (1561-1563), aventurier de origine greacă, iar al treilea a fost Vasile Lupu (1634-1653), originar din sudul Dunării, primul domn al Țării Românești, iar ultimii doi domni ai Moldovei.

Concepția bizantină despre domnie este clar exprimată de Neagoe Basarab în testamentul său politic, *Învățăturile către fiul său Theodosie*. În concepția lui Neagoe Basarab, domnul „unsul lui Dumnezeu”, care îi conferă puterea, este, asemenea basileilor bizantini, locotenentul lui Hreistos pe pământ, respectiv cel căruia Dumnezeu îi „va da în mâna lui să păzească turma cea împărătească a lui Hristos” și „următor al lui Hristos și păstor al turmei lui”²¹.

Despre Despot vodă, umanistul Johannes Sommerus, care l-a cunoscut îndeaproape, scrie: „Și era Despot cu suflet foarte măreț și cugeta totul în stil mare (Et erat profecto Despota animo elato, quique nihil humillime cogitaret)”²². Mai categoric, Nicolae Costin afirmă că Despot a „agonisit acest nume împărătescu de Dispot și de Heracli, de niamul împăraților Țarigradului făcându-să. Era și trufaș mare mult socotindu de sine Dispot”²³.

În spiritul aceleiași idei imperiale, se pare că Despot a fost urmărit într-o măsură destul de semnificativă și de dorința de a materializa mitul utopic al refacerii Imperiului Bizantin. Referitor la această problemă, Antonio Maria Graziani relatează că Alexandru Lăpușneanu, retras la Istanbul, „răspândise zvonuri că Despot cu mari

București, 1959, p. 8, 9, 17, 18.

18 *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, coord. M. Berza, București, 1958, p. 388; D. Năstase, *Ștefan cel Mare împărat, în Ștefan cel Mare și Sfânt 1504-2004. Portret în istorie*, Sf. Mănăstire Putna, 2003, p. 567-609, p. 572.

19 I. Bogdan, *Manuscripte slavo-române în Kiev*, în I. Bogdan, *Scrieri alese*, editor, G. Mihăilă, București, 1968, p. 520; D. Năstase, *op. cit.*, p. 573.

20 Maria Magdalena Székely, *O prințesă bizantină pe tronul Moldovei*, în Maria Magdalena Székely, Șt. S. Gorovei, *Maria Asanina Paleologhina o prințesă bizantină pe tronul Moldovei*, Sf. Mănăstire Putna, 2006, p. 6-7

21 *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text stabilit de Florica Moisil și D. Zamfirescu, București, 1984, p. 123.

22 J. Sommerus, *op. cit.*, p. 48-49.

23 N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la anul 1601 și de la 1709 la 1711*, în N. Costin, *Opere*, I, Iași, 1976, p. 207; Cf. A. Pippidi, *op. cit.*, p. 171-173.

ajutoare ale germanilor, alăturându-și valahii, va face o năvală în Thracia și va invadea chiar Bizanțul”²⁴. Asemenea, intenții nu se vor materializa însă niciodată.

În sfârșit despre Vasile Lupu, Miron Costin afirmă că era „un omu cu hire înaltă și împărătească, mai mult decât domnească”²⁵. Însuși numele domnesc ales, derivat din grecescul Basileios, are o pregnantă rezonanță imperială. În același context, Paul de Alep semnaleză, în timpul călătoriei sale în Moldova, în 1653, ceremonialul bizantin și fastul imperial din cadrul curții domnești de la Suceava.

**L’IDÉE IMPÉRIALE BYZANTINE REFLÉTÉ DANS LE TITRE ET L’ACTION
POLITIQUE DE PRINCES ROUMAINS
DU XIVE-XVIIE SIÈCLES
(Résumé)**

L’article présente d’une manière succincte le mode de refléter de l’idée impériale byzantine dans le titre princier et dans l’action politique de princes roumains dans la période du XIVe-XVIIe siècles.

Cuvinte cheie: ideea imperială, domni români, titlul domnesc, acțiunea politică.

Mots cléf: l’idée impériale, les princes roumains, le titre princier, l’action politique.

24 Antonius Maria Gratianus, *De Joanne Heraclide Despota*, în Johannes Sommer Pirnensis, Antonius Maria Gratianus, *Viața lui Despot vodă*, editor Traian Diaconescu, Iași, 1998, II, 1.

25 M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, în M. Costin, *Opere*, București, 1958, p. 113.

